

HUSNIXAT DARSLARIGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Amirkulova Zebiniso Mustafakulova

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dotsenti

Abjabbarova Iroda Mansurovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolamda boshlang'ich sinflarda o'tiladigan husnixat darslarini samarali tashkil etish uchun bir nechta talablarga to'xtalib o'tganman.

Kalit so'zlar: shtrix, individual yozuv, gigiyenik talab, metodik shartlar, yozuv qurollari, dafta, sinf xattaxtasi, ruchka, bo'r..

Yozuvning gigiyenik shartlari. Yozuvning gigiyenik shartlari deyilganda yozuv vaqtida bolaning partada to'g'ri o'tirishi, gavdasini to'g'ri tuta olishi, boshini to'g'ri tutishi, ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlashi, oyoqlarini qulay joyga qo'ya olishi (agar oyoq noto'g'ri qo'yilsa, yozuv paytida oyoqda zo'riqish bo'ladi, bu esa bolani tezda charchatadi), qo'llarini to'g'ri harakatlantira olishi, ruchkani barmoqlar orasida to'g'ri joylashtira olishi, parta distansiyasiga amal qilgan holda o'tirishi, shu bilan birga, yozuv qurollarining ozoda va soz bo'lishi, yozuvning bexato va pokiza bo'lishi kabilar nazarda tutiladi. Gigiyenik talablarga ko'ra maktab jihozi o'quvchining bo'yiga mos kelishi lozim. Jihozning o'quvchi bo'yiga to'g'ri kelmasligi umurtqa pog'onasining qiyshayishiga va uzoqni ko'ra olmaslik kasalligiga olib keladi. Kuzatishlarning natijasiga ko'ra, o'quvchilar bir - biridan bo'yi - bo'yicha 10 sm ko'p bo'lmagan holda farqlansa, ularni bir xil o'lchamdagi maktab jihoziga o'tqazish mumkin. Jihozni bolaning yoshiga mos holda tanlab olish uchun o'quv yilining boshida uning bo'yini o'lchash va bo'yiga mos maktab jihoziga o'tqazish kerak. O'quvchining bo'yini 0.5 sm.gacha aniq va to'g'ri o'lchash lozim. Bo'yni bo'y o'lchagich bilan yoki o'quvchining orqasi bilan devorga yopishib turishini ta'minlab, oyoqlari tovonlarini birlashtirib, oyoq uchlarini chetga ochgan holda devorga tekis holda tegib turgan tarzda o'lchash lozim. Devorda o'lchashni qulaylashtirish uchun devorga (plintus qalinligida) santimetrlarga bo'lingan doskani

qoqish kerak bo‘ladi. O‘quvchini devor yoniga qo‘yib, to‘g‘riga qarash taklif etiladi va boshiga to‘g‘ri burchakli uchburchak qo‘yiladi, uchburchakning bir kateti o‘quvchining boshiga, ikkinchi uchi esa o‘lchagichli devorga qo‘yiladi, ana shundan uning bo‘yi aniqlanadi. O‘quvchilarni o‘tqazish paytida ularning ko‘rish va eshitish qobiliyatlarini ham hisobga olish lozim bo‘ladi. Yaxshi ko‘rmaydigan yoki eshitmaydigan o‘quvchini o‘qituvchining stoli yaqiniga o‘tqazish maqsadga muvofiqdir. Gigiyenik talablarni amalga oshirish uchun to‘xtovsiz yozuvning vaqtini belgilab olish muhimdir. 1-sinfda 5 daqiqa, 2-sinfda 8 daqiqa, 3-sinfda 12 daqiqa, 4-sinfda 15 daqiqa davomida yozdirish tavsiya etiladi. Shuning uchun darsda o‘qituvchi o‘zaki va yozma ish turlarini navbatma-navbat o‘tkazishni oldindan rejalashtirishi, yozuv jarayoni davomida 2-3 marta jismoniy mashq daqiqalarini o‘tkazishi maqsadga muvofiqdir

Sinfda o‘quvchilar ish joyini to‘g‘ri tashkil etish. Sinf xonasi o‘quvchilar uchun o‘quv mashg‘ulotlari olib boriladigan joy hisoblanadi. Sinf xonasi boshlang‘ich sinflarda o‘qitiladigan hamma fanlar uchun mo‘ljallangan va shu fanlarga doir ko‘rgazmali qurollar bilan jihozlangan bo‘lishi kerak. Xonadan yozuv darsi uchun “Chiroyli yozuv burchagi”, alifbe darsi uchun harflar kassasi, matematik amallar jadvallari, “Tabiat yilnomasi” ko‘rgazmalari kabilar o‘rin olishi kerak. Bundan so‘ng, xonaning yorug‘ligi va kengligi talab darajasida bo‘lishi, yorug‘lik sinf xonasiga chap tomondan tushgan bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

O‘quvchilar partasi. O‘quvchilar partasi sinf xonasining asosiy jihozlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilar sinf xonasida juda ko‘p vazifalarni, ya’ni o‘qish, yozish, rasm chizish kabi mashqlarni sinf partasida o‘tirib bajaradilar. Sinf partasi o‘quvchilarning yoshlari va bo‘ylariga mos, yozish va rasm chizish uchun qulay bo‘lishi va o‘quvchi o‘tirib-turganda xalaqit bermasligi lozim. Maktab partalari har xil kattalikda bo‘lib, ularning yog‘och, metall va plastmassadan tayyorlangan xillari mavjud, bular ichida yog‘ochdan ishlangan xili bolaning sog‘ligi uchun muvofiq sanaladi. Parta ustining qiyaligi 15 gradusga teng bo‘lishi lozim, chunki bunday qiyalikda yozish va o‘qish juda qulay bo‘lib, ko‘z tez charchamaydi. Boshlang‘ich sinflar uchun A. B. V. guruh partalari ishlab chiqarish ko‘zda tutilgan. “A” guruh partalari bo‘yi 130 sm. gacha bo‘lgan, “B”

guruh partalari bo‘yi 130 – 145 sm. gacha bo‘lgan, “V” guruh partalari bo‘yi 145 – 160 sm. gacha bo‘lgan bolalarga mo‘ljallangan. Parta o‘rindig‘ining balandligi tizza bilan baravar bo‘lishi lozim. Parta ustining pastki qirrasi bilan suyanchiq orasidagi masofa, ya'ni ko‘krak qafasi bilan uning qirrasi o‘rtasidagi masofa 4 sm. bo‘lishi kerak. Bu masofa distansiya deyiladi. Agar partaning distansiyasi kichik bo‘lsa, o‘quvchi juda siqilib, ko‘kragini partaning chetiga tirab oladi, agar distansiya katta bo‘lsa, qo‘lni qo‘yib o‘tirishga noqulay bo‘ladi. Shu sababli ularning to‘g‘ri o‘tirishlarini ta'minlash uchun partaning distansiyasi to‘g‘ri saqlanishi lozim. Partaning distansiyasi 3 xil bo‘lishi mumkin: musbat, nol va manfiy distansiya. Musbat distansiyada parta ustining cheti bilan o‘rindiqlarning orasidagi masofa keng bo‘ladi. Parta ustining chetidan tushirilgan chiziq o‘rindiqlarning ustiga emas, balki polga tushadi. Bunday holatda o‘tirish o‘quvchilar uchun noqulay bo‘lib, o‘quvchi pastga egilib o‘tirishga majbur bo‘ladi. Nol distansiyada esa parta ustining cheti bilan o‘rindiqlarning orasida hech qanday masofa bo‘lmaydi. Parta ustining chetidan tushirilgan chiziq o‘rindiq ustining chetiga mos bo‘ladi. Manfiy distansiyada parta ustining cheti o‘rindiqlarning ichiga 4 sm. masofada kirib turadi. Parta ustining chetidan tushirilgan chiziq o‘rindiqlarning ustiga tushadi. Bunday partalar o‘quvchi uchun qulay emas. O‘quvchilarga parta tanlashda yana bir muhim narsa - parta differensiyasining to‘g‘ri saqlanishidir. Parta differensiyasi deb parta qopqog‘ining cheti bilan o‘rindiqlarning orasidagi masofaga aytiladi. Parta differensiyasining to‘g‘ri saqlanishi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘rindiq past bo‘lsa, o‘quvchi parta qopqog‘iga osilib o‘tiradi, yuqori bo‘lsa, bukchayib o‘tirishga majbur bo‘ladi. Parta o‘rindig‘ining balandligi o‘quvchilarning oyoqlari uzunligiga teng bo‘lib, o‘tirganda tovonlari polga yoki partaning zinasiga tegib turishi kerak. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga to‘g‘ri o‘tirish qoidalarini chuqur singdirish uchun “Partada qanday o‘tirish kerak” mavzusida suhbatlar tashkil qilish va shunga doir ko‘rgazmalardan foydalanish yaxshi natija beradi. Bu suhbatlarda quyidagi qoidalar o‘quvchilarga singdirib boriladi:

- To‘g‘ri o‘tiring. Boshingizni sal oldinga eging. Ko‘kragingizni partaning chetiga tiramang.
- Boshingizning to‘g‘ri tuting (boshni chap yoki o‘ng tomonga qiyshaytirmang).

- Ko‘zingiz bilan daftar orasidagi masofani to‘g‘ri saqlang.
- Tirsaklaringizni partaga yengil qo‘ying

- Oyoqlaringizni partaning oyoq qo‘yiladigan yeriga qo‘yib o‘tiring. Yuqoridagi qoidalariga amal qilmaslik natijasida o‘quvchilar mayib bo‘lib qolishlari mumkin. Masalan, o‘quvchi partada haddan tashqari egilib o‘tirishga o‘rganib qolsa, uzoqni ko‘ra olmaydigan bo‘lib, u faqat yaqin joydagi narsani ko‘rishga odatlanib qoladi. Ko‘zni har xil uzoqlikdagi narsalarni aniq ko‘ra olishga moslashtirish – ko‘zning “*akkomodatsiya*”si deyiladi. Akkomodatsiyaning hajmi, ya’ni ko‘zning har xil uzoqlikdagi narsani ko‘rish qobiliyati kattalarga nisbatan maktab yoshidagi bolalarda ko‘p bo‘ladi. Masalan, 10 yoshli maktab o‘quvchisi 7 sm masofadagi narsani aniq ko‘rishi, 20 yoshda esa 10 sm, 45 yoshdagi kishilar esa faqat 33 sm masofadagi narsalarni aniq ko‘ra olishlari mumkin. Shuning uchun yozish vaqtida ko‘z bilan daftar orasidagi masofaning 30 sm.ga teng bo‘lishi talab etiladi, chunki bu masofa ko‘zni charchashdan saqlaydi. Sinfda yorug‘likning me’yorda bo‘lishi bolalarda faqat yaqinni ko‘rish kasalligining oldini oladi. Partaga yorug‘lik yetarli darajada tushmasa, bolalarning ko‘ziga zo‘r keladi va ular juda tez charchaydilar. Sinfda ko‘rish qobiliyati me’yorda bo‘lgan o‘quvchi yozuv taxtasiga yozilishi lozim bo‘lgan kattalikdagi yozuv belgilarini ko‘ra olishi mumkin bo‘lgan yorug‘lik bilan ta’minlanishi lozim. Yorug‘lik juda ham ko‘zni qamashtiradigan darajada bo‘lishi kerak emas. Yorug‘lik o‘quv xonasining chap tomonidan tushib turishi to‘g‘ri hisoblanadi. Agar oynalar o‘quvchining old tomonida joylashgan bo‘lsa, yorug‘lik unga old tomonidan tushadi va ko‘z setkchasini zararlantiradi, o‘ng tomondan joylashgan oynalar o‘quvchi qo‘lining soyasi qog‘ozga tushib uni qorongilashtirib qo‘yishi bilan noqulaylik tug‘diradi. Agar yorug‘lik manbai orqada joylashgan bo‘lsa, stolga o‘quvchining butun gavdasining soyasi tushadi. Bu talablar sinf xonasini yoritadigan tabiiy (kunduzgi) va sun’iy yorug‘likka barobar qo‘yilgandir. Sinf xattaxtasi. Xattaxta sinfda o‘quvchi uchun yozuv materiallaridan biri sanaladi. Uning o‘lchami qoida bo‘yicha eniga 1200 mm va uzunligi 3000 mm, poldan yuqorilik darajasi esa 85 sm bo‘lishi lozim. O‘quvchining husnixati daftar va xattaxtada takomillashtirib boriladi, shuning uchun xattaxtada yozuvni amalga oshirish uchun uning rangi qora va to‘q yashil bo‘lishiga erishish lozim. Bunda xat aniq va chiroyli ko‘rinishga

ega bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari foydalanadigan xattaxtaning ikki qismdan iborat bo'lishi, xattaxtaning bir bo'lagiga yozuv daftarining, ikkinchi bo'lagiga katak daftarining chiziqlari chizilishi juda muhimdir. Bu chiziqlar yordamida o'quvchi chiroyli yozuvga o'rganadi. Shuningdek, xattaxtaning bo'yi ham chiroyli yozuvda katta ahamiyat kasb etadi, shu sababli u yuqori va pastga o'quvchi bo'yiga moslab harakatlanishga moslangan bo'lishi e'tiborga olinadi. Sinf xattaxtasini shunday holatda joylashtirish kerakki, oynadan tushayotgan yorug'lik unda aks etmasligi va o'quvchilar sinfning turli joyidan unga yozilganyozuvni bemalol o'qiy olishlari mumkin bo'lsin. O'zida ishonch hosil qilgan holda yozuv taxtasiga harflarni bosib yozish uchun u mustahkam qilib joylashgan bo'lishi kerak. Agar yozuv taxtasi devorga osib qo'yilgan bo'lsa, nafaqat uning yuqori tomoni, balki yozuv taxtasining ikki cheti ham ilinib turishi kerak. Husnixat bilan yozish mashg'ulotlari uchun yozuv taxtasi rangli chiziqlar bilan chizilgan bo'lishi kerak, ular daftarining chiziqlariga mos kelishi kerak. Agar yozuv taxtasi chizilmagan bo'lsa, o'qituvchi o'zi unga chiziqlar tortishi talab etiladi. Harf va sonlarni yozish uchun gorizonta va yotiq chiziqlarning orasidagi masofa o'quvchilarning daftarlaridagi chiziqlarga nisbatan yirikroq olinishi kerak. Ya'ni doskaning chiziqlari daftar chiziqlaridan 10 barobar katta bo'lishi lozim. Sinf xattaxtasi (sinf doskasi) ning bir nechta turlari bor, hozirgi kunda maktablarimizda ko'chma doskalar, sterjenli doskalar, harakatlanuvchi doskalar, qopqoqli doskalar ishlatilmoqda. Bular zamon talablariga mos keladi. Bundan tashqari, doskalar material jihatdan ham turlichadir. Doskalar yog'ochdan, metaldan, flomasterda yozish uchun sun'iy materiallardan ham yasalmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

- Abdullayev Y. Hamroh (Yangi alifbo va imlodan qo'llanma). T., "O'qituvchi", 1996.
- Abdullayeva Q., Nazarov H., Yo'ldosheva SH. Savod o'rgatish metodikasi. T., "O'qituvchi", 1996.
- Qosimova K va b. Ona tili o'qitish metodikasi. T., "Noshir", 2009.
- G'ulomov M. Chiroyli yozuv malakasini shakllantirish. T., "O'qituvchi", 1992.